

Харковенко Роман,
кандидат історичних наук,
Міністерство культури України

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ГРУЗІЇ

Грузинський народ – один з найдавніших на теренах СНД, має давні традиції державотворення. Вже у VI ст. до н. е. на території сучасної Західної Грузії виникло Колхідське царство, а в Східній Грузії у IV ст. до н. е. постало Картлійське царство (Іберія). Важливим фактором становлення грузинського етносу і державності стало введення християнства: в IV ст. н. е. – в Картлійському царстві, а в VI ст. в Лазському царстві (Колхіда), а також створення грузинської писемності (не пізніше V ст.). У VI – на початку X ст. територія Грузії перебувала під владою перської династії Сасанідів, Візантії та Арабського халіфату.

Усі князівства Східної і Західної Грузії в одну централізовану державу об'єднав під своєю зверхністю цар Баграт III (975–1014), представник династії Багратидів. Тбілісі залишався під владою Арабського халіфату до 1122 р., коли його звільнив Давид Будівник (1089–1125). Найвищого розквіту Грузія досягла в період правління цариці Тамара (1184–1213). У цей же період практично завершилось формування грузинського етносу, були також встановлені зв'язки з Київською Руссю, Західною Європою, Сходом. В період правління Тамара Грузія являла собою поліетнічну країну, що охоплювала і вірмен, і різні мусульманські народи. Сучасну назву «Сакартвело» для означення своєї країни грузини почали використовувати у XIV ст., коли знову об'єднались під зверхністю одного монарха Східна Грузія (Картлі) і Західна (Імеретія), адже у 30–40-ві роки XIII ст. Грузія потрапила в залежність від Золотої Орди, незалежність зберегла лише Імеретія зі столицею Кутаїсі. Остаточно «добив» Грузію Тамерлан (Тимур) у 1386 і 1403 рр. Останнім царем об'єднаної Грузії був Олександр I (1412–1443), за правління його синів Грузія була поділена на кілька князівств — Картлі, Кахетію та Імеретію.

В цей час грузинські ремісники досягли високої майстерності в мистецтві обробітки металів. Вироби із срібла, золота, бронзи знайдені в похованнях, що датуються II і I тис. до н. е. Упродовж X–XIII ст. грузинські майстри створили унікальні зразки ювелірного мистецтва з емалі: ікони, розп'яття, прикраси.

Монголо-татарське нашествя та вторгнення протягом XIV–XV ст. інших тюрко-монгольських завойовників завдали найтяжчих збитків високорозвиненій, з багатовіковими традиціями культури народів Кавказу, поклали початок тривалій смузі її занепаду. Найгірші наслідки вторгнень загарбників виявилися для культур Вірменії й Грузії, де масового знищення зазнали найцінніші витвори писемності, мистецтва і культурної спадщини. У Грузії зусилля діячів культури і всієї нації були спрямовані на збереження культурної спадщини й традицій від їхнього повного знищення загарбниками.

У XVI–XVIII ст. Грузія поперемінно перебувала під владою Оттоманської Порти та Ірану. Так, за мирним договором 1555 р. між іранським шахом і турецьким султаном Сулейманом I Кануні Імеретинське царство, Гурійське і Мінгрельське князівства, західна частина південногрузинської області Самцхе-Саатабаго і Західна Вірменія перейшли до Османської імперії, а Східна Грузія (Картлі і Кахетія), східна частина Самцхе, Східна Вірменія, Шекі, Ширван і Карабах – до складу Ірану. Боролися за Закавказзя й кримські хани.

Останню спробу створити багатонаціональну Грузинську державу здійснив цар Іраклій II у другій половині XVIII ст., але цього разу завадила вже Російська імперія. У 1783 р. Росія і Східна Грузія (Картлійсько-Кахетинське царство), а точніше російська імператриця Катерина II і грузинський цар Іраклій II уклали Георгіївський або «Дружній договір», за яким Росія встановлювала свій протекторат над Картлійсько-Кахетинським царством. У 1801 р. Росія анулювала Георгіївський трактат і анексувала Східну Грузію (це сталося після того, як 1800 р. помер останній представник династії Багратидів Георгій XII).

У 1810 р. Імеретинське царство, 1829 р. Аджарія, 1857 р. Гурія, 1858 р. Мінгрелія і 1864 р. Сванетія були анексовані Росією. Цьому процесові особливо посприяли перемоги Росії в російсько-перських (1804–1813 і 1826–1828 рр.) і російсько-турецьких (1806–1812 і 1828–1829 рр.) війнах. Насамкінець в результаті російсько-турецької війни 1877–1878 рр. до Росії увійшли Південно-Західна Грузія і порти Поті й Батумі.

На території колишньої Грузії російська влада утворила Тифліську і Кутаїську губернії. У такому стані Грузія перебувала до листопада 1917 р., коли до влади прийшли грузинські меншовики. У 1918 р. в Грузію були введені німецькі і турецькі війська. 26 травня 1918 р. Грузія за підтримки Німеччини проголосила незалежність й утворення Грузинської демократичної республіки. Від кінця 1918 р. до липня 1920 р. на території Грузії перебували англійські

війська і саме у цей період, а точніше у січні 1920 р. країни Антанти визнали де-факто незалежність Грузії. Проте, вже 25 лютого 1921 р. внаслідок повстання більшовиків, підтриманого Червоною армією, в Грузії було проголошено радянську владу і створено Грузинську СРР, що від березня 1922 р. до грудня 1936 р. входила до складу Закавказької Федерації, яка, в свою чергу, у грудні 1922 р. увійшла до складу СРСР. З грудня 1936 р. Грузія перебувала у складі СРСР як союзна республіка.

У 1970-х роках в радянській Грузії поширився дисидентський рух, в у другій половині 1980-х років в республіці розпочався процес національно-державного відродження, що стрімко прискорився після того, як 9 квітня 1989 р. масова демонстрація в Тбілісі була розстріляна радянськими військами. У жовтні 1990 р. в Грузії були проведені перші в СРСР вільні парламентські вибори на багатопартійній основі.

У березні 1991 р. було проведено всегрузинський референдум, 93 % учасників якого висловилися за відновлення державної незалежності Грузії.

Грузія – країна стародавньої культури з величезною кількістю пам'яток. Головні архітектурні пам'ятки, що збереглися, переважно церкви і монастирі. Статус об'єкта Всесвітньої культурної спадщини отримав музей-заповідник у Мцхеті, де збереглися рештки укріплених кварталів і могильників доби Картлійського царства (початок I тис. до н. е. – XV ст.). Класичними зразками грузинської архітектури є місто-фортеця Уджарма (V ст.) і храми в Картлі (V–VI ст.). Чимало чудових храмів збереглося в Абхазії (Піцундський – X ст., Бедійський – XI ст. та ін.).

Міжнародна міжурядова організація, спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) знайомить людство з культурою інших країн і народів. Для цієї мети найбільш цінні пам'ятки культури і природи кожної країни заносяться в список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Світова спадщина (замки, палаци, церкви), утворена цими пам'ятками, визнається загальнолюдською цінністю й охороняється міжнародним співтовариством. Це приносить користь державам, на території яких знаходяться пам'ятники ЮНЕСКО. Надходять кошти на охорону, реставрацію, розвиток, залучаються туристи.

У 1972 р. ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (вступила в силу в 1975 р.) Майже щороку Комітет

всесвітньої спадщини ЮНЕСКО проводить сесії, на яких присуджується «статус об'єкта всесвітньої спадщини».

Отже, розглянемо пам'ятки Грузії, які відносяться до Списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО:

1. Історичні пам'ятки Мцхета, першої столиці Грузії. До об'єкту входять історичні церкви Мцхета, які є зразками релігійної архітектури Кавказу епохи середньовіччя.

2. Храм Баграта – зведений в Кутаїсі в правління Баграта III як головний собор його єдиного Грузинського королівства і освячений на честь Успіння Богородиці в 1003 році. Величний по розмірах і пропорціям храм став принципово новим словом в історії закавказького зодчества, був пишно прикрашений різьбленням і мозаїками і грав виняткову роль у середньовічній історії Грузії. Зокрема, саме тут був коронований Давид IV Будівельник.

3. Гелатський монастир – заснований царем Давидом IV в 1106 році, який став його усипальнею. Соборна церква будувалась до 1125 р. і ще п'ять років прикрашалась мозаїкою, яка вважається найкращою в усьому Закавказзі. В той час монастир був місцем перебування Гелатської академії, члени якої цікавились давньогрецькою філософією.

В XIII ст. до монастирського ансамблю додалися церкви св. Миколая і св. Георгія, а також трьохярусна дзвіниця. Опис стін різних періодів грузинської історії: з XII по XVIII ст; особливо примітні портрети венеціанських осіб.

Станом на 2019 рік, 16 об'єктів на території Грузії перебувають в числі кандидатів на включення до Списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.